

Rebuilding Civil Trust Societies in Transition: Linking Murphy's Moral Reconciliation with Galtung's Positive Peace

Erfan Tarkesh¹ , Mohammad Tohidfam²

1- PhD Candidate in political science, majoring in political thought, Political Science Department, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: erfan.tarkesh@iau.ac.ir

2- Professor of Political Science Department, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: Tohidfam@iau.ac.ir

Date received: 2025/07/09

Date revised: 2025/08/10

Date accepted: 2025/08/13

Doi: 10.22034/ipsan.2026.581869.1004

Extended Abstract Introduction

The collapse of trust is one of the most devastating consequences of authoritarian rule and internal conflict. In transitional societies—those moving from conflict or autocracy toward democracy—the restoration of civic trust is not merely a social desideratum but a functional necessity for the stability of the new political order. Civic trust serves as the "social glue" that facilitates cooperation between citizens and ensures the legitimacy of state institutions. However, conventional approaches to transitional justice often prioritize either legal-institutional reforms or interpersonal reconciliation in isolation. This study addresses the research gap concerning the lack of an integrated framework that addresses both the ethical and structural dimensions of trust. The central problem of this research is how transitional societies can move beyond "thin" institutional trust toward a "thick" civic trust that is resilient and sustainable. We argue that rebuilding civic trust requires a dual-track approach: repairing the moral damage caused by past injustices (based on Colleen Murphy's theory) and dismantling the structural and cultural violence that perpetuates distrust (based on Johan Galtung's concept of positive peace). By integrating these two frameworks, this paper seeks to provide a comprehensive model for trust reconstruction that encompasses both individual agency and institutional integrity.

Methodology

This study employs a theoretical-conceptual analysis and a philosophical-analytical method. The research is qualitative in nature and utilizes a comparative-synthetic approach to bridge the gap between moral philosophy and peace studies. First, we conduct a conceptual analysis of "Civic Trust" drawing on the works of Robert Putnam, Margaret Levi, and Russell Hardin to establish the multi-level nature of trust

(interpersonal, social, and institutional). Second, we utilize Colleen Murphy's theory of "Moral Reconciliation" to analyze the normative requirements of trust, specifically focusing on the concepts of accountability, agency, and moral reciprocity. Third, we apply Johan Galtung's typology of violence (direct, structural, and cultural) and his concept of "Positive Peace" to identify the systemic barriers to trust in transitional contexts. The synthesis of these theories allows for the construction of an integrated conceptual model. The primary sources include the foundational texts of the aforementioned theorists, complemented by recent scholarly literature on transitional justice and social capital to ensure the relevance of the findings to contemporary global transitions.

Results and Discussion

The findings of this research indicate that civic trust in transitional societies is inherently fragile because it is often built on the ruins of systematic betrayal. The results demonstrate that "Moral Reconciliation" is the prerequisite for trust at the micro and meso levels. According to Murphy, trust cannot be restored without acknowledging the moral agency of victims and the accountability of perpetrators. However, the discussion reveals that moral repair alone is insufficient if the underlying social structures remain exclusionary. This is where Galtung's "Positive Peace" becomes essential. Our analysis shows that "Negative Peace"—the mere absence of physical violence—is inadequate for rebuilding trust. Instead, transitional societies must achieve Positive Peace by addressing "Structural Violence" (e.g., systemic inequality, corruption, and institutional bias).

The discussion further highlights that trust reconstruction follows a three-dimensional path:

- 1- The Normative Dimension: Re-establishing the moral values of the community through truth-seeking and public acknowledgement.
- 2- The Structural Dimension: Reforming institutions to ensure they are "trustworthy" (competent, fair, and predictable).
- 3- The Relational Dimension: Transforming the relationship between the citizen and the state from one of fear and suspicion to one of mutual obligation.

We argue that the integration of Murphy and Galtung creates a "Hybrid Model of Trust." In this model, Murphy provides the ethical foundation (why we should trust), while Galtung provides the structural framework (how trust becomes sustainable). The study discusses that without this integration, transitional justice processes often fail: institutional reforms without moral repair led to "cynical compliance," while moral reconciliation without structural reform leads to "disillusionment."

Conclusion

The study concludes that the reconstruction of civic trust in transitional societies is a long-term process that necessitates a shift from "corrective justice" to "transformative justice." The integration of Murphy's moral reconciliation with Galtung's positive peace suggests that trust is not a static commodity but a dynamic social relation. The main conclusion is that for trust to be sustainable, transitional states must simultaneously invest in the "repair of souls" and the "reform of systems." While Murphy's framework ensures that the human dignity of citizens is restored, Galtung's framework ensures that

the socio-political environment is conducive to the exercise of that dignity. Practically, this implies that transitional policies should not only focus on legal prosecutions but also on inclusive economic development and the dismantling of discriminatory cultural narratives. Future research should focus on applying this hybrid model to specific empirical case studies in the Middle East and North Africa to test the adaptability of these theoretical constructs to non-Western contexts. Ultimately, civic trust is the product of a society that has both the moral courage to face its past and the structural capacity to build a fair future.

Keywords

Civic Trust, Moral Reconciliation, Positive Peace, Colleen Murphy, Johan Galtung, Transitional Societies, Structural Violence.

بازسازی اعتماد مدنی در جوامع در حال گذار: پیوند آشتی اخلاقی مورفی با صلح مثبت گالتونگ

سید عرفان ترکش^۱، محمد توحیدفام^۲

۱- دانشجوی دکتری تخصصی علوم سیاسی (گرایش اندیشه سیاسی)، گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. ایمیل: erfan.tarkesh@iau.ac.ir

۲- (نویسنده مسئول) استاد گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. ایمیل: Tohidfam@iau.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۲۲

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۵/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۸

Doi:10.22034/ipsan.2026.581869.1004

چکیده

هدف پژوهش: بازسازی اعتماد مدنی از چالش‌های بنیادین جوامع پسا منازعه است. این پژوهش با هدف تبیین ساز و کارهای بازسازی اعتماد در دوران گذار، به تحلیل و تلفیق دو چارچوب نظری مکمل یعنی آشتی اخلاقی مورفی و صلح مثبت گالتونگ می‌پردازد و نسبت میان ابعاد اخلاقی و ساختاری اعتماد مدنی را بررسی می‌کند. فرضیه اصلی این است که اعتماد پایدار مستلزم پیشروی هم‌زمان ترمیم اخلاقی و اصلاح ساختاری است.

روش پژوهش: پژوهش حاضر با رویکرد تحلیل نظری-مفهومی و با اتکا به خوانش انتقادی آثار اصلی گالتونگ در حوزه صلح مثبت و مورفی در حوزه آشتی اخلاقی، یک مدل تلفیقی اعتماد مدنی اخلاقی-ساختاری را استخراج می‌کند. اعتبار این مدل از طریق تحلیل تطبیقی چهار تجربه واقعی گذار (آفریقای جنوبی، شیلی، بوسنی و رواندا) ارزیابی شده است.

یافته‌ها: تحلیل نظری نشان می‌دهد که رویکرد گالتونگ با تمرکز بر ساختارها، از بعد روابط اخلاقی غفلت می‌کند؛ در مقابل، رویکرد مورفی با تأکید بر آشتی اخلاقی، ابزارهای ساختاری را کمتر تحلیل می‌کند. مطالعه موارد تجربی تأیید کرد که عدم توازن میان این دو بعد (مانند آفریقای جنوبی و شیلی) یا فقدان هم‌زمان آنها (مانند بوسنی) به شکست بازسازی اعتماد مدنی منجر می‌شود.

نتیجه‌گیری: مدل پیشنهادی نشان می‌دهد که اعتماد مدنی پایدار در جوامع گذار، نیازمند چهار ستون است: عدالت ساختاری، پاسخگویی نهادی، جبران اخلاقی و برابری اقتصادی-حقوقی. این یافته‌ها برای جوامع خاورمیانه و ایران که با خشونت ساختاری و شکاف‌های اعتمادی روبه‌رو هستند، دلالت‌های سیاستی دارد. گذار موفق مستلزم هم‌زمانی اصلاح نهادی و ترمیم روابط اخلاقی است.

واژگان کلیدی: اعتماد مدنی، آشتی اخلاقی، صلح مثبت مورفی، گالتونگ، گذار سیاسی، خشونت ساختاری.

مقدمه و طرح مسئله

اعتماد مدنی یکی از بنیادی‌ترین پیش‌شرط‌های شکل‌گیری نظم سیاسی پایدار و صلح اجتماعی به شمار می‌آید. پژوهش‌های کلاسیک در جامعه‌شناسی سیاسی نشان داده‌اند که فروپاشی اعتماد عمومی، معمولاً با افزایش خشونت ساختاری، قطبی شدن اجتماعی و تضعیف انسجام جمعی همراه است. همان‌طور که رابرت پاتنام^۱ تعریف می‌کند: *اعتماد مدنی به اعتماد تعمیم یافته میان شهروندان و اعتماد آنان به نهادهای عمومی اشاره دارد که امکان همکاری اجتماعی و کنش جمعی برای منافع متقابل را فراهم می‌کند* (Putnam, 2000: 67-72). این مسئله در جوامع در حال گذار به‌ویژه جامعه‌هایی که تجربه خشونت سیاسی، سرکوب یا نقض گسترده حقوق شهروندی را از سر گذرانده‌اند با شدت بیشتری بروز می‌یابد. در چنین وضعیتی، فروپاشی اعتماد نه فقط پیامد بحران‌های ساختاری، بلکه خود مولد چرخه‌های جدیدی از بی‌ثباتی، بدگمانی و خشونت نمادین می‌شود؛ یا به تعبیر فرانسیس فوکویاما^۲ در کتاب اعتماد، فضایل اجتماعی و ایجاد رفاه، اعتماد زمانی پدید می‌آید که یک جامعه مجموعه‌ای از ارزش‌های اخلاقی را به اشتراک بگذارد به گونه‌ای که انتظارات رفتاری منظم و صادقانه را ایجاد کند (Fukuyama, 1995: 153).

دکتر حسین بشیریه اعتماد مدنی را این گونه تعریف می‌نماید: *اعتماد مدنی یکی از پایه‌های مشروعیت سیاسی است و فقدان آن به کاهش مشارکت سیاسی، افزایش بی‌ثباتی و بحران در رابطه دولت-جامعه می‌انجامد* (بشیریه، ۱۳۹۸: ۲۴۵-۲۴۸).

در ادبیات بین‌المللی صلح و گذار، بخش مهمی از تحلیل‌ها بر نقش خشونت ساختاری در تضعیف اعتماد مدنی متمرکز بوده‌اند. گالتونگ نشان می‌دهد که خشونت تنها در شکل مستقیم آن متجلی نمی‌شود، بلکه در قالب ساختارهای نابرابر، تبعیض آمیز و تولیدکننده محرومیت نیز عمل می‌کند (Galtung, 1969: 168-171). از منظر او، صلح پایدار تنها زمانی محقق می‌شود که نه فقط خشونت مستقیم، بلکه ریشه‌های ساختاری و فرهنگی خشونت برچیده شود. این چارچوب تحلیلی، مفهوم صلح مثبت را برجسته می‌کند که مستلزم نهادسازی، عدالت، مشارکت و امکان کنش ارتباطی در سطح جامعه است (Galtung, 1969: 171-172).

1 - Robert David Putnam

2 - Francis Fukuyama

در سوی دیگر، مطالعات عدالت انتقالی طی یک دهه اخیر توجه ویژه‌ای به آشتی اخلاقی به‌عنوان پیش نیاز احیای اعتماد اجتماعی داشته‌اند. مورفی بر این باور است که گذار سیاسی تنها زمانی موفق خواهد بود که نظم اخلاقی جامعه بازسازی شود؛ نظامی که در نتیجه سلطه خشونت، ترس، نقض کرامت انسانی یا محرومیت سیاسی فروپاشیده است (Murphy, 2017: 52-54). از دیدگاه او، اعتماد مدنی تنها در صورتی احیا می‌شود که روابط میان خودِ شهروندان و شهروندان و دولت، مبتنی بر احترام متقابل، انصاف و مسئولیت‌پذیری اخلاقی بازتعریف شوند (Ibid: 88-9).

با وجود پیشرفت‌های نظری در دو حوزه صلح مثبت و عدالت انتقالی، هنوز ادبیات بین‌المللی فاقد الگویی تلفیقی است که بتواند نقش هم‌زمان نهادهای ساختاری و روابط اخلاقی میان شهروندان را در بازسازی اعتماد در جوامع گذار توضیح دهد. بخش قابل توجهی از پژوهش‌ها، یا بر نهادهای رسمی تمرکز کرده‌اند یا بر ترمیم روابط اخلاقی و روانی-اجتماعی (Nagy, 2008: 281). اما تحلیل تلفیقی این دو بعد، به‌ویژه در بافت جوامعی که با خشونت ساختاری عمیق و فرسایش اعتماد پس از منازعه روبه‌رو هستند، کمتر صورت گرفته است.

بر این اساس، مسئله اصلی این مقاله چنین صورتبندی می‌شود که در فرایند گذار، چگونه می‌توان از طریق پیوند دادن آشتی اخلاقی مورفی و ساز و کارهای صلح مثبت گالتونگ، زمینه‌های بازسازی اعتماد مدنی را فراهم کرد؟

در پاسخ احتمالی به این پرسش، فرضیه مقاله این است که بازسازی اعتماد مدنی در جوامع گذار، نیازمند تلفیقی دو سویه از اصلاح ساختارهای سیاسی-حقوقی (مطابق الگوی صلح مثبت گالتونگ) و احیای روابط اخلاقی میان شهروندان (مطابق نظریه آشتی اخلاقی مورفی) است؛ هیچ‌یک از این دو بعد به تنهایی قادر به بازگرداندن اعتماد مدنی نیستند.

روش پژوهش، تحلیل نظری-مفهومی است؛ به این معنا که با اتکا به خوانش انتقادی آثار اصلی گالتونگ در حوزه صلح مثبت و مورفی در حوزه آشتی اخلاقی و با بهره‌گیری از ادبیات روز، گذار سیاسی و نظریه‌های اعتماد، الگویی تلفیقی برای بازسازی اعتماد مدنی استخراج می‌شود. روش‌شناسی پژوهش نه تجربی بلکه فلسفی-تحلیلی است و تمرکز آن بر تعریف، مقایسه و ترکیب مفاهیم کلیدی، بنیان‌های هنجاری و ساز و کارهای نهادی قرار دارد؛ با این هدف که نشان داده شود اعتماد مدنی پایدار در جوامع در حال گذار، نه صرفاً محصول اصلاحات ساختاری است و نه تنها برآمده از ترمیم اخلاقی، بلکه از تلفیق هم‌زمان این دو ساز و کار حاصل می‌شود.

از منظر نوآوری، مقاله حاضر سه سطح نظری دارد، نخست ترکیب دو سنت فکری کمتر گفتگو شده، صلح‌شناسی گالتونگ و فلسفه اخلاق-عدالت مورفی؛ دوم استخراج الگوی نظری برای بازسازی اعتماد مدنی که در ادبیات موجود کمتر تبیین شده است و مورد آخر پیوند با تجربه‌های واقعی گذار در سطح بین‌المللی که امکان استفاده سیاست‌گذاران و پژوهشگران حوزه صلح را افزایش می‌دهد.

۱. ادبیات پژوهش و پیشینه

موضوع مصالحه سیاسی و بازسازی اعتماد در جوامع در حال گذار، در سال‌های اخیر مورد توجه جدی پژوهشگران داخلی و بین‌المللی قرار گرفته است. در سطح بین‌المللی، کالین مورفی^۱ (۲۰۱۷) در اثر بنیادین خود «نظریه‌ای اخلاقی درباره مصالحه سیاسی»، بر این باور است که مصالحه فراتر از یک توافق سیاسی ساده، مستلزم بازسازی روابط آسیب دیده بر پایه احترام متقابل و حاکمیت قانون است. در همین راستا، آندرو شاپ^۲ فیلسوف سیاسی در اثر خود آشتی سیاسی (۲۰۰۵) و آنلیس وردولج^۳ متخصص حوزه تحلیل گفتمان و مطالعات آشتی پس از منازعه در گفتمان آشتی (۲۰۰۸) بر جنبه‌های گفتمانی و دموکراتیک مصالحه تأکید کرده و آن را فرایندی برای مدیریت تنش‌های پس از منازعه می‌دانند.

در ادامه این سنت فکری، ارنستو وردخا^۴ در کتاب جدا کردن شاخه‌های درخت (۲۰۰۹) نشان می‌دهد که حافظه جمعی و نحوه روایت گذشته، متغیری تعیین‌کننده در بازسازی یا فروپاشی اعتماد مدنی است و نادیده گرفتن آن، اصلاحات ساختاری را ناپایدار می‌سازد. کورا آندریو^۵ در مقاله عدالت انتقالی و آشتی (۲۰۱۰) نیز با تمرکز بر جوامع در حال گذار، استدلال می‌کند که عدالت انتقالی تنها زمانی به صلح پایدار منجر می‌شود که با ساز و کارهای اعتمادساز در سطح جامعه مدنی همراه باشد. براندون همبر^۶ و ایمون گالاگر^۷ در کتاب رویکردهای روانی-اجتماعی در صلح‌سازی (۲۰۱۵)، با گردآوری مجموعه‌ای از مطالعات موردی در جوامع پسا منازعه، این خط استدلالی را تکمیل کرده و پیوند میان شکاف‌های اعتمادی ناشی از خشونت سیاسی و ضرورت صلح مثبت به مفهوم گالتونگ را به تفصیل تحلیل می‌کنند. آنها نشان می‌دهند که بازسازی اعتماد در جوامع پسا جنگ، نه یک فرایند صرفاً نهادی، بلکه امری

1 - Colleen Murphy

2 - Andrew Schaap

3 - Annelies Verdoolaege

4 - Ernesto Verdeja

5 - Kora Andrieu

6 - Brandon Hamber

7 - Eamonn Gallagher

روانی-اجتماعی است که مستلزم توجه هم‌زمان به ترمیم روابط آسیب دیده و اصلاح ساختارهای زاینده بی‌اعتمادی است (Gallagher & Hamber, 2015: 20).

در نهایت، الین بیارنگارد^۱ و اریک ملاندر^۲ در مقاله صلح‌سازی و برابری ساختاری (۲۰۱۷) با رویکردی تطبیقی تأکید می‌کنند که تحقق صلح مثبت مستلزم برابری ساختاری است و بدون آن، مصالحه سیاسی شکلی صوری و ناپایدار خواهد داشت.

همچنین پیر روزانوالون^۳ در اثر درباره بی‌اعتمادی و دموکراسی (۲۰۰۸) در تحلیل بحران دموکراسی‌های معاصر نشان می‌دهد که گسترش بی‌اعتمادی عمومی به نهادهای سیاسی، صرفاً نشانه فروپاشی نظم سیاسی نیست، بلکه می‌تواند به شکل‌گیری نوعی ضد دموکراسی منجر شود که در آن شهروندان بیش از مشارکت فعال، بر نظارت، کنترل و بدبینی نسبت به قدرت سیاسی تکیه می‌کنند. از منظر او، فرسایش اعتماد عمومی، مشروعیت سیاسی و انسجام اجتماعی را به شدت تضعیف می‌کند و دولت‌ها را با بحران دائمی اعتبار مواجه می‌سازد.

از سوی دیگر، نیکلاس لومان^۴ در کتاب اعتماد و قدرت (۱۹۷۹) اعتماد را ساز و کاری بنیادین برای کاهش پیچیدگی اجتماعی می‌داند. به باور او، جوامع مدرن بدون وجود اعتماد قادر به حفظ نظم و کنش جمعی نیستند، زیرا افراد در شرایط بی‌اعتمادی با انبوهی از عدم قطعیت و ناامنی مواجه می‌شوند. لومان تأکید می‌کند که اعتماد، پیش‌شرط شکل‌گیری روابط پایدار میان شهروندان و نهادهای سیاسی است و فروپاشی آن می‌تواند زمینه‌ساز بحران مشروعیت، واگرایی اجتماعی و تضعیف همبستگی مدنی شود. این دیدگاه‌ها نشان می‌دهند که بازسازی اعتماد مدنی در جوامع در حال گذار، نه صرفاً مسئله‌ای سیاسی، بلکه ضرورتی بنیادین برای بازتولید نظم اجتماعی و پایداری دموکراسی است.

در ادبیات سیاسی فارسی، دکتر مجتبی مقصودی از پیشگامان بحث مصالحه سیاسی در ایران است. وی به همراه رضاپورقوشچی با تحلیل گفتمان‌های سیاسی جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهند که مصالحه سیاسی آن گونه که مورفی تعریف می‌کند، مستلزم بازسازی روابط مبتنی بر احترام متقابل و حاکمیت قانون است و فقدان این عناصر در گفتمان‌های هژمونیک، امکان آشتی اخلاقی را به طور ساختاری محدود می‌سازد (رضاپورقوشچی و مقصودی، ۱۳۹۷: ۵۴-۵۵).

1 - Elin Bjarnegård

2 - Erik Melander

3 - Pierre Rosanvallon

4 - Niklas Luhmann

وی همچنین در مطالعات خود، از جمله در تبیین نسبت مصالحه و توسعه، استدلال می‌کند که ایران بیش از هر زمان دیگری به گفتگو و مصالحه نیاز دارد و بدون یک فضای امن و صلح‌آمیز، نیل به توسعه ملی غیر ممکن است (مقصودی، ۱۳۹۷: ۲). او همچنین در تحلیل امکان‌سنجی مصالحه در گفتمان‌های سیاسی ایران، بر اهمیت حاکمیت قانون به‌عنوان زیربنای مصالحه تأکید کرده و معتقد است مصالحه سیاسی نه تنها باعث تضعیف نظام نمی‌شود، بلکه پایه‌های مشروعیت آن را تقویت می‌کند (مقصودی، ۱۳۹۴: ۱۴).

۲. چارچوب نظری

مفهوم اعتماد مدنی در فرایند گذار سیاسی، زمانی معنا می‌یابد که به طور هم‌زمان از دو سطح مورد بررسی قرار گیرد، ساختارهای سیاسی-نهادی که زمینه بی‌اعتمادی را تولید می‌کنند و روابط اخلاقی میان شهروندان که بر اثر خشونت، ترس و طردشدگی فرو پاشیده‌اند.

در خصوص مفهوم مصالحه سیاسی مقصودی این مفهوم را چنین تعریف می‌کند: «مصالحه سیاسی نوعی سازش و مصالحه‌جویی فعالانه دو جانبه یا چند جانبه پیچیده سیاسی است که در آن ذی‌نفعان، از طریق یا با اتکا به پذیرش و شناسایی یکدیگر، گفتگو، مذاکره و چانه‌زنی به تضمین منافع و حل و فصل مشکلات می‌پردازند» (مقصودی، ۱۴۰۰: ۱۹۳-۱۹۲).

این بخش با اتکا به سنت‌های نظری متفاوت مانند نظریه اعتماد مدنی، مصالحه سیاسی، آشتی اخلاقی کالین مورفی و صلح مثبت یوهان گالتونگ تلاش می‌کند یک چارچوب تحلیلی تلفیقی ایجاد کند که بتواند چرایی و چگونگی بازسازی اعتماد را در جوامع گذار تبیین کند.

۲-۱- اعتماد مدنی: تعاریف، سطوح و بنیان‌های نظری

اعتماد مدنی^۱ در ادبیات علوم سیاسی یک مفهوم تک بعدی نیست، بلکه شامل سه سطح است:

الف. اعتماد میان‌فردی^۲

پیوندهای افقی و شبکه‌های اجتماعی نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی زمانی شکل می‌گیرد که اعتماد میان افراد مبتنی بر هنجارهای همکاری باشد (Putnam, 2000: 136-142).

ب. اعتماد نهادی^۳

1 - Civic Trust

2 - Interpersonal Trust

3 - Institutional Trust

اعتماد به عملکرد دولت، دستگاه قضایی، رسانه‌ها و نهادهای عمومی. راسل هاردین^۱ تأکید می‌کند که اعتماد یک مفهوم تعاملی است: من به نهادی اعتماد می‌کنم که دلیل داشته باشم و باور کنم نسبت به من سوءنیت ندارد (Hardin, 2006: 17-22).

ج. اعتماد مدنی^۲

به عنوان برآیند دو سطح بالا، یعنی اعتماد شهروندان به یکدیگر و به نهادهای رسمی در نظر گرفته می‌شود. مارگارت لوی^۳ نشان می‌دهد که اعتماد مدنی زمانی بازسازی می‌شود که هم دولت قابل اتکا باشد و هم شهروندان احساس عاملیت اخلاقی و امنیت داشته باشند (Levi, 1998: 78-84). بنابراین ادبیات سیاسی کلاسیک، اعتماد را بیشتر پیامد ساختارها می‌داند و به بعد اخلاقی روابط آسیب دیده کمتر توجه داشته است.

نظریه پردازانی مانند رابرت دیوید پاتنام^۴، فروپاشی اعتماد را محصول کاهش سرمایه اجتماعی می‌دانند، اما نقش خشونت، ترس، تبعیض و طردشدگی در فروپاشی آن را به طور سیستماتیک توضیح نمی‌دهند. این خلأ نظری، ضرورت بهره‌گیری از نظریه آشتی اخلاقی مورفی را آشکار می‌سازد.

۲-۲- آشتی اخلاقی در اندیشه کالین مورفی

کالین مورفی در کتاب مبانی مفهومی عدالت انتقالی^۵، آشتی را نه احساسات دوستانه یا همبستگی اجتماعی، بلکه بازسازی روابط اخلاقی آسیب‌دیده تعریف می‌کند (Murphy, 2017: 52-54).

الف. روابط اخلاقی آسیب‌دیده^۶

خشونت سیاسی، نقض حقوق بشر یا تبعیض ساختاری، سه نوع آسیب ایجاد می‌کند، آسیب به کرامت فردی، آسیب به رابطه شهروند-شهروند و آسیب به رابطه شهروند-حاکمیت (Murphy, 2017: 62-64). ب. مسئولیت نهادی و پاسخگویی^۷

آشتی اخلاقی مستلزم آن است که نهادهای سیاسی، مسئولیت‌پذیر باشند، حقیقت را آشکار کنند، جبران‌پذیری را ممکن سازند و احترام متقابل را بازسازی کنند.

1 - Russell Hardin

2 - Civic Trust

3 - Margaret Levi

4 - Robert David Putnam

5 - The Conceptual Foundations of Transitional Justice

6 - Moral Relationship Damage

7 - Institutional Responsibility

ج. بازسازی شأن اخلاقی شهروندان^۱

مرکز نظریه مورفی، بازگرداندن شأن اخلاقی است؛ آشتی تنها وقتی واقعی است که شهروندان خود را دوباره صاحبان برابر نظم سیاسی احساس کنند.

تجربه ایران نشان می‌دهد که حتی گفتمان‌هایی که عناصر مصالحه اخلاقی را در خود دارند، مانند گفتمان اصلاح طلبی و اعتدال گرایی در غیاب اصلاحات ساختاری نتوانسته‌اند فرهنگ مصالحه را نهادینه سازند (رضاپورقوشچی و مقصودی، ۱۳۹۷: ۶۹)؛ یافته‌ای که ضرورت تلفیق رویکرد اخلاقی مورفی با چارچوب ساختاری گالتونگ را آشکار می‌سازد.

از همین رو با توجه به اینکه نقد انتقادی مورفی چارچوب اخلاقی نیرومندی ارائه می‌دهد، اما تمایزی روشن میان اصلاح ساختارها و اصلاح روابط ارائه نمی‌دهد؛ نقش خشونت ساختاری در ایجاد بی‌اعتمادی را کمتر برجسته می‌کند و به ابزارهای نهادی صلح‌سازی کمتر می‌پردازد. این خلأ را گالتونگ تکمیل می‌کند.

۲-۳- صلح مثبت در اندیشه یوهان گالتونگ

یوهان گالتونگ یکی از بنیان‌گذاران مطالعات صلح است و صلح را در دو سطح می‌سنجد:

الف. خشونت مستقیم، ساختاری و فرهنگی

گالتونگ سه سطح خشونت را معرفی می‌کند، خشونت مستقیم مانند آسیب فیزیکی، خشونت ساختاری مانند نابرابری، محرومیت و تبعیض و خشونت فرهنگی مانند مشروعیت بخشی نمادین به خشونت (Galtung, 1969: 171-175).

ب. صلح مثبت

صلح مثبت یعنی عدالت ساختاری، مشارکت سیاسی، فرصت برابر، رفع تبعیض و ایجاد نهادهای پاسخگو (Galtung, 1969: 183-186).

گالتونگ به درستی نشان می‌دهد که خاکریز اصلی، بی‌اعتمادی ساختارهای نابرابر و غیر پاسخگو است، اما درباره نحوه بازسازی روابط اخلاقی، نقش کرامت فردی و مسئولیت اخلاقی شهروندان کمتر سخن می‌گوید. اینجاست که نظریه مورفی تکمیل کننده است.

۲-۴- چارچوب تحلیلی پیشنهادی

این پژوهش یک الگوی تحلیلی تلفیقی ارائه می‌کند که سه سطح دارد:

نخست سطح ساختاری اندیشه سیاسی یوهان گالتونگ که برای بازسازی اعتماد، ابتدا باید خشونت ساختاری و نهادی را کاهش داد.

دوم، سطح اخلاقی-رابطه‌ای در اندیشه سیاسی کالین مورفی که هم‌زمان باید روابط اخلاقی آسیب دیده بازسازی شود.

سوم، سطح اجتماعی-مدنی مرتبط با اندیشه رابرت پاتنام، مارگارت لوی و راسل هاردین، که بهبود روابط اجتماعی، مشارکت و کارآمدی نهادها و اعتماد مدنی را تقویت می‌کند.

شکل ۱: چرخه اعتماد/بی‌اعتمادی مدنی

۲-۵- پیوند نظریه و روش‌شناسی

این چارچوب تحلیلی، پژوهش را به سمت تحلیل مفهومی^۱-هنجاری هدایت می‌کند، زیرا هدف پژوهش توصیف تجربی نیست بلکه استخراج ساز و کارهای هنجاری برای بازسازی اعتماد است.

روش تحلیل مفهومی اجازه می‌دهد مفاهیم کلیدی مورفی و گالتونگ تعریف، مقایسه و ترکیب شوند.

نظریه اعتماد رابرت پاتنام، مارگارت لوی و راسل هاردین معیارهای ارزیابی نتیجه را فراهم می‌کند که آیا ایجاد اعتماد مدنی واقعاً ممکن است؟

مجموعه این نظریه‌ها نشان می‌دهد که اعتماد مدنی نه محصول صرف نهادهای کارآمد است و نه صرفاً نتیجه ترمیم روابط اخلاقی، بلکه برآیند هم‌زمان اصلاح ساختارها و بازسازی روابط اخلاقی است.

۳. تطبیق دو رویکرد

مطالعات صلح و عدالت انتقالی^۲، اگرچه در دهه‌های اخیر به صورت چشمگیری گسترش یافته‌اند، اما همچنان از نوعی گسست نظری رنج می‌برند. برخی رویکردها، با تمرکز بر ساختارها و نهادها، از بعد اخلاقی و رابطه‌ای غفلت می‌کنند؛ در مقابل، برخی نظریه‌های اخلاقی، بدون توجه کافی به بسترهای ساختاری و نهادی، به ترمیم روابط انسانی بسنده می‌کنند. مقایسه انتقادی اندیشه یوهان گالتونگ و کالین

1 - Conceptual Analysis

2 - Transitional justice

مورفی نشان می‌دهد که هر یک از این دو رویکرد، به‌رغم غنای نظری، با کاستی‌هایی مواجه هستند که تنها از طریق تلفیق نظری قابل برطرف شدن است.

۳-۱- نقدهای وارد بر رویکرد گالتونگ: فقدان مؤلفه اخلاقی

یوهان گالتونگ با طرح تمایز بنیادین میان خشونت مستقیم، ساختاری و فرهنگی، سهم تعیین‌کننده‌ای در گسترش مطالعات صلح ایفا کرده است (Galtung, 1969: 168-174). مفهوم صلح مثبت نزد او، ناظر بر وضعیتی است که در آن نه تنها خشونت مستقیم حذف شده، بلکه ساختارهای نابرابر و تبعیض‌آمیز نیز اصلاح گردیده‌اند (Galtung, 1996: 31-34).

با این حال، یکی از مهم‌ترین نقدهای وارد بر رویکرد گالتونگ آن است که صلح مثبت عمدتاً در سطح ساختارها و نهادها باقی می‌ماند و به‌صورت نظام‌مند به مسئله روابط اخلاقی آسیب دیده میان کنشگران اجتماعی نمی‌پردازد. همان‌گونه که الیور ریچموند^۱ اشاره می‌کند، نظریه صلح گالتونگ بیش از آنکه به تجربه زیسته قربانیان و بازسازی شأن اخلاقی آنان توجه کند، بر مهندسی اجتماعی و اصلاح نهادی متمرکز است (Richmond, 2008: 18-21).

به بیان دیگر، در چارچوب تفکر گالتونگ، فرض ضمنی آن است که عدالت ساختاری به طور خودکار به اعتماد اجتماعی و آشتی انسانی منجر می‌شود؛ فرضی که در بسیاری از جوامع گذار، به‌ویژه پس از خشونت‌های گسترده، به طور تجربی تأیید نشده است. اصلاح نهادها، اگر با پذیرش مسئولیت اخلاقی، پاسخگویی و به رسمیت شناختن رنج قربانیان همراه نباشد، می‌تواند به بازتولید بی‌اعتمادی در سطح اجتماعی بینجامد.

۳-۲- نقدهای وارد بر رویکرد مورفی: فقدان زیرساخت‌های ساختاری

در مقابل، کالین مورفی با تمرکز بر مفهوم آشتی اخلاقی، نقطه عزیمت خود را روابط اخلاقی آسیب دیده میان شهروندان و میان شهروندان و نهادهای سیاسی قرار می‌دهد. از منظر او، بی‌عدالتی‌های گذشته نه فقط حقوق، بلکه جایگاه اخلاقی افراد به‌عنوان کنشگران برابر را مخدوش می‌کند (Murphy, 2017: 52-54).

با وجود این، نقد اصلی وارد بر رویکرد مورفی آن است که سطح تحلیل او غالباً اخلاقی-هنجاری باقی می‌ماند و کمتر به این پرسش می‌پردازد که چه نوع ساختارها و ترتیبات نهادی می‌توانند امکان تحقق

۱- الیور پی. ریچموند استاد مطالعات روابط بین‌الملل، صلح و منازعه در دانشگاه منچستر، انگلستان است. او همچنین استاد بین‌المللی در دانشکده مطالعات بین‌الملل دانشگاه کیونگ هی، کره و استاد مدعو در دانشگاه شهر دوبلین، ایرلند است.

آشتی اخلاقی را فراهم کنند. همان گونه که داستین شارپ^۱ نشان می‌دهد، آشتی بدون اصلاحات نهادی عمیق، در معرض فرو کاستن به یک گفتمان نمادین یا اخلاقی صرف قرار می‌گیرد (Sharp, 2012: 40-44). به عبارت دیگر، در نظریه مورفی، اگرچه مسئولیت نهادی مورد تأکید قرار می‌گیرد، اما ساز و کارهای ساختاری تولید بی‌اعتمادی مانند نابرابری اقتصادی، طرد سیاسی یا خشونت ساختاری به طور نظام‌مند تحلیل نمی‌شوند. این کاستی، به‌ویژه در جوامعی که بی‌اعتمادی ریشه در ساختارهای پایدار قدرت دارد، اهمیت دوچندان می‌یابد.

مسئولیت نهادی در اینجا به مسئولیت سازمان‌ها، نهادهای رسمی و ساختارهای حکومتی اشاره دارد که موظف هستند با ایجاد قوانین عادلانه، تضمین حقوق شهروندی، شفافیت در عملکرد و پاسخگویی در قبال اقدامات خود، اعتماد عمومی را ایجاد و حفظ کنند.

تجربه اصلاح‌طلبی در ایران گویاترین شاهد برای کاستی رویکرد صرفاً اخلاقی در مصالحه است؛ مقصودی و راهبر نشان می‌دهند که جریان اصلاح‌طلب با وجود گرایش به مصالحه و میانه‌روی، به دلیل فقدان اصلاح ساختارهای قدرت و ناتوانی در تعامل و ائتلاف با مخالفان، از گردونه قدرت خارج شد و اقتدارگرایی شدیدتر بازتولید گردید (مقصودی و راهبر، ۱۳۹۴: ۲۲۶-۲۲۷).

در نظریه مورفی تأکید می‌شود که این نهادها باید به طور فعال برای جلب اعتماد مردم اقدام کنند. اما انتقاد موجود این است که این نظریه ریشه‌های ساختاری بی‌اعتمادی مانند نابرابری اقتصادی سیستماتیک، سیاست‌های طردکننده یا خشونت نهادینه شده را به اندازه کافی تحلیل نمی‌کند. در واقع، مسئولیت نهادی در اینجا بیشتر بر رفتار و عملکرد نهادها متمرکز است، نه بر نقد ساختارهای قدرت ناعادلانه‌ای که خود ممکن است باعث بی‌اعتمادی شوند.

۳-۳- نقاط هم‌پوشانی و امکان تلفیق نظری

با وجود تفاوت‌های روش‌شناختی و مفهومی، اندیشه گالتونگ و مورفی در چند محور اساسی دارای هم‌پوشانی نظری هستند که امکان تلفیق آنها را فراهم می‌سازد.

نخست، هر دو متفکر صلح را صرفاً به معنای فقدان خشونت مستقیم نمی‌دانند. گالتونگ با مفهوم صلح مثبت (Galtung, 1969: 183) و مورفی با تأکید بر بازسازی روابط اخلاقی (Murphy, 2017: 54)، هر دو بر ضرورت تحول کیفی نظم سیاسی-اجتماعی تأکید دارند.

1 - Dustin N. Sharp

دوم، هر دو نظریه، نقش نهادهای سیاسی را در بازسازی نظم پسا منازعه برجسته می کنند. گالتونگ از منظر عدالت ساختاری و کاهش خشونت نهادی (Galtung, 1996: 72-75)، و مورفی از منظر مسئولیت نهادی و پاسخگویی اخلاقی (Murphy, 2017: 88-92)، به نهادها نقشی محوری می دهند. سوم، تلفیق این دو رویکرد امکان شکل گیری چارچوبی چند سطحی را فراهم می سازد که در آن، صلح مثبت گالتونگ بسترهای ساختاری اعتماد را مهیا می کند و آشتی اخلاقی مورفی بازسازی روابط انسانی و شأن اخلاقی شهروندان را ممکن می سازد.

در چنین چارچوبی، اعتماد مدنی نه نتیجه اصلاحات نهادی صرف است و نه محصول ترمیم اخلاقی منزوی از ساختارها، بلکه برآیند تعامل دیالکتیکی میان عدالت ساختاری و آشتی اخلاقی است. امید است که این تلفیق، ظرفیت تحلیلی مقاله را برای فهم پیچیدگی های جوامع گذار به طور معناداری افزایش دهد.

۴. مدل تلفیقی اعتماد مدنی اخلاقی-ساختاری

بخش پیشین نشان داد که هر یک از دو رویکرد گالتونگ و مورفی، علی رغم ظرفیت های تبیینی بالا، به تنهایی قادر به پاسخ گویی کامل به مسئله بازسازی اعتماد مدنی در جوامع گذار نیستند. گالتونگ با تمرکز بر ساختارها، از ساحت روابط اخلاقی و تجربه زیسته بی اعتمادی غفلت می کند؛ در مقابل، مورفی با تأکید بر آشتی اخلاقی، ابزارهای ساختاری تولید یا بازتولید بی اعتمادی را به طور نظام مند تحلیل نمی کند. بر این اساس، فرضیه اصلی مقاله مبنی بر اینکه بازسازی پایدار و کارآمد اعتماد مدنی در جوامع گذار مستلزم تلفیق هم زمان ساز و کارهای اخلاقی و ساختاری است، در این بخش به صورت یک مدل تحلیلی صورت بندی می شود.

۴-۱- عناصر اخلاقی مدل پیشنهادی: آشتی اخلاقی و بازسازی روابط آسیب

دیده

در نظریه کالین مورفی، اعتماد مدنی پیش از آنکه مسئله ای نهادی یا کارکردی باشد، مسئله ای اخلاقی- رابطه ای است. از نظر او، بی عدالتی های گذشته روابط اخلاقی را مخدوش می کنند؛ یعنی شهروندان یکدیگر و نهادهای سیاسی را به مثابه کنشگران اخلاقی قابل احترام و قابل اتکا درک نمی کنند (Murphy, 2017: 52-55).

چهار مؤلفه اخلاقی در مدل پیشنهادی مقاله، مستقیماً از این چارچوب استخراج می شوند:

الف. جبران^۱

جبران صرفاً به معنای پرداخت مادی نیست، بلکه بازشناسی رنج، به رسمیت شناختن آسیب و اعاده شأن اخلاقی قربانیان است. مورفی تأکید می‌کند که بدون جبران، نظم سیاسی جدید فاقد مشروعیت اخلاقی خواهد بود.

ب. مسئولیت‌پذیری^۱

اعتماد زمانی بازسازی می‌شود که نهادها و کنشگران قدرت، مسئولیت نقش خود در بی‌عدالتی‌های گذشته را بپذیرند. این مسئولیت، پیش‌شرط هر نوع آشتی واقعی است.

ج. پاسخگویی^۲

پاسخگویی نهادی، پیوند میان اخلاق و سیاست را برقرار می‌کند. به‌زعم مورفی، پاسخگویی نه تنها ساز و کاری حقوقی، بلکه تعهدی اخلاقی برای بازسازی رابطه دولت-شهروندان است.

د. اصلاح رابطه اخلاقی^۳

غایت آشتی اخلاقی، بازسازی رابطه‌ای است که در آن شهروندان خود را دوباره اعضای برابر جامعه سیاسی بدانند. این مرحله، نقطه اتصال اخلاق و اعتماد مدنی است.

با این حال، همان‌گونه که بخش تطبیقی نشان داد، این مؤلفه‌ها بدون اصلاح بسترهای ساختاری، در معرض فرو کاستن به اخلاق‌گرایی انتزاعی قرار می‌گیرند.

۴-۲- عناصر ساختاری مدل: صلح مثبت و اصلاح بسترهای بی‌اعتمادی

در مقابل، گالتونگ ریشه‌های بی‌اعتمادی را در خشونت ساختاری و نهادی جستجو می‌کند. از نظر او، نابرابری، طردشدگی و فقدان دسترسی برابر به منابع و قدرت، به صورت سیستماتیک اعتماد اجتماعی را فرسایش می‌دهد (Galtung, 1969: 171-176).

مدل پیشنهادی مقاله، سه مؤلفه ساختاری را از نظریه صلح مثبت گالتونگ اقتباس می‌کند:

الف. اصلاح ساختار قدرت

تمرکز قدرت، حذف گروه‌های اجتماعی و انسداد مشارکت سیاسی، از اصلی‌ترین منابع بی‌اعتمادی هستند. صلح مثبت مستلزم توزیع عادلانه قدرت و امکان مشارکت واقعی شهروندان است (Galtung, 1996: 72-74).

1 - Responsibility

2 - Accountability

3 - Moral Relationship Repair

ب. اصلاح ساختار حقوقی

قانون، اگر ابزار سلطه یا تبعیض باشد، خود به منبع خشونت ساختاری بدل می‌شود. گالتونگ تأکید دارد که حاکمیت قانون تنها زمانی به اعتماد می‌انجامد که برابری و دسترسی عادلانه را تضمین کند.

ج. اصلاح ساختار اقتصادی

نابرابری اقتصادی، یکی از پایدارترین اشکال خشونت ساختاری است که اعتماد مدنی را تضعیف می‌کند. صلح مثبت بدون عدالت اجتماعی، صرفاً صلحی شکننده خواهد بود.

با این حال، گالتونگ کمتر توضیح می‌دهد که چگونه این اصلاحات ساختاری باید به ترمیم روابط اخلاقی منجر شوند؛ فقدان آن که مؤلفه‌های مورفی آن را پر می‌کنند.

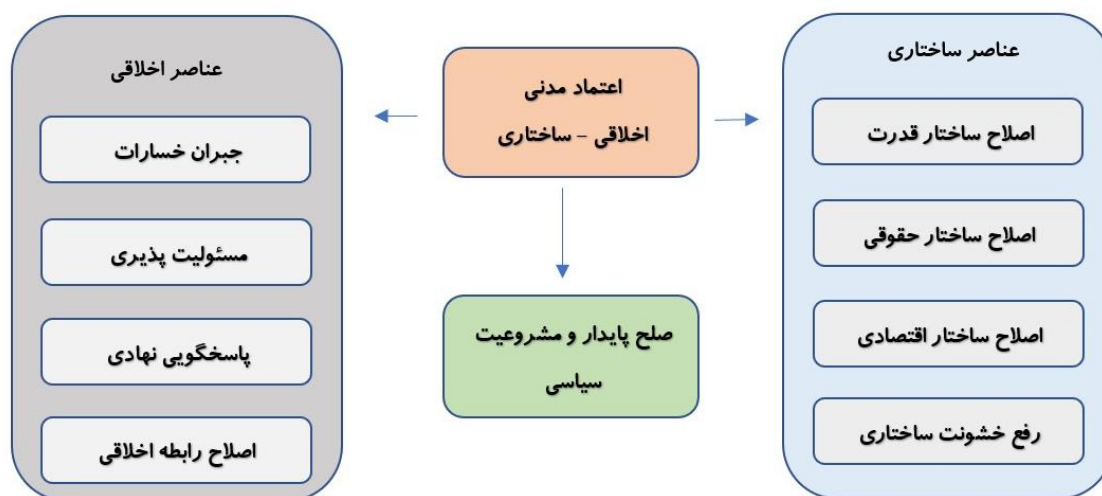
۴-۳- مدل تلفیقی اعتماد مدنی-ساختاری

بر مبنای مباحث پیشین، مدل پیشنهادی مقاله بر این فرض استوار است که اعتماد مدنی در جوامع گذار تنها زمانی بازسازی می‌شود که اصلاحات ساختاری بر مبنای نظریه صلح مثبت و ترمیم روابط اخلاقی بر اساس نظریه آشتی اخلاقی به صورت هم‌زمان، متقابل و نهادمند پیش بروند.

در این مدل مؤلفه‌های ساختاری، شرایط امکان اعتماد را فراهم می‌کنند و مؤلفه‌های اخلاقی، محتوای هنجاری و پایدار اعتماد را شکل می‌دهند.

به عبارت دیگر، اصلاح ساختارها بدون آشتی اخلاقی، به بی‌اعتمادی پنهان و آشتی اخلاقی بدون اصلاح ساختارها، به ناامیدی و سرخوردگی مجدد می‌انجامد.

شکل ۱. مدل اخلاقی-ساختاری بازسازی اعتماد مدنی

۴-۴- پیامدهای گذار سیاسی

این مدل تلفیقی، سه پیامد نظری و عملی برای جوامع گذار دارد، نخست، گذار سیاسی فرایندی صرفاً نهادی نیست بلکه مستلزم بازسازی هم‌زمان اخلاق عمومی است. دوم، عدالت انتقالی باید از سطح حقوقی فراتر رود و به اصلاح ساختارهای تولید بی‌اعتمادی بپردازد و سوم، اعتماد مدنی شاخص کلیدی موفقیت گذار است، نه صرفاً ثبات سیاسی یا مثلاً برگزاری انتخابات.

این نتایج، فرضیه مقاله را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد که تلفیق نظری مورفی و گالتونگ، نه یک انتخاب اختیاری، بلکه یک ضرورت تحلیلی و هنجاری است.

مدل اعتماد مدنی اخلاقی-ساختاری نشان می‌دهد که صلح پایدار و کارآمد و نظم سیاسی مشروع در جوامع گذار، تنها زمانی تحقق می‌یابد که عدالت ساختاری و آشتی اخلاقی در یک چارچوب نهادی منسجم تلفیق شوند. این چارچوب، پاسخ نظری مقاله به مسئله اعتماد مدنی است.

۵. آزمون مدل: «اعتماد مدنی اخلاقی-ساختاری» در جوامع گذار

۵-۱- از صورتبندی نظری به ارزیابی تجربی

مدل اعتماد مدنی اخلاقی-ساختاری تنها زمانی واجد اعتبار تحلیلی است که بتواند تحولات واقعی در جوامع گذار را توضیح دهد. چنانچه مقصودی اشاره می‌کند، جوامع برای رسیدن به توسعه نیازمند کاهش میزان تعارض‌ها و درگیری‌های درونی و بیرونی و تلاش خود باید در بستری مصالحه‌جویانه و آرامش‌طلبانه برای رسیدن به توسعه باشند (مقصودی، ۱۴۰۰: ۱۹۰).

از این رو، در این بخش با تمرکز بر چهار تجربه برجسته گذار آفریقای جنوبی، شیلی، بوسنی و رواندا نشان داده می‌شود که موفقیت یا شکست بازسازی اعتماد مدنی، تابع نسبت میان مؤلفه‌های اخلاقی و ساختاری است. این نمونه‌ها نه به منزله مطالعات موردی جامع، بلکه به‌عنوان شواهد تطبیقی برای آزمون نظری مدل پیشنهادی مورد استفاده قرار می‌گیرند.

۵-۲- آفریقای جنوبی: تقدم آشتی اخلاقی بدون اصلاح ساختاری کافی

فرایند گذار در آفریقای جنوبی غالباً به‌عنوان نمونه‌ای موفق از آشتی ملی معرفی می‌شود. کمیسیون حقیقت و آشتی با تمرکز بر اعتراف، بخشش و بازشناسی رنج قربانیان، نمونه‌ای بارز از تحقق مؤلفه‌های اخلاقی آشتی نزد مورفی است (Truth and Reconciliation Commission, 1998, Vol 1: 48-55).

با این حال، بسیاری از پژوهشگران نشان داده‌اند که فقدان اصلاحات ساختاری عمیق، به‌ویژه در حوزه نابرابری اقتصادی و توزیع قدرت، موجب شکنندگی اعتماد مدنی شده است. محمود ممدانی^۱ تصریح می‌کند که آشتی اخلاقی بدون عدالت ساختاری، به بازتولید نابرابری‌های آپارتاید در قالبی جدید انجامیده است (Mamdani, 2001: 176-180). این تجربه نشان می‌دهد که تحقق مؤلفه‌های اخلاقی بدون صلح مثبت، به اعتماد کوتاه‌مدت و ناپایدار منجر می‌شود.

۵-۳- شیلی: اصلاحات نهادی بدون ترمیم کامل روابط اخلاقی

در شیلی پس از آگوستو پینوشه^۲، تمرکز اصلی بر گذار نهادی کنترل شده، اصلاح قانون اساسی و تثبیت نظم حقوقی بود. این مسیر، نمونه‌ای از اولویت‌بخشی به مؤلفه‌های ساختاری صلح مثبت است (Garretón, 2003: 59-63).

با این حال، محدودیت دامنه پاسخگویی عاملان نقض حقوق بشر و تأخیر در جبران قربانیان، موجب شد که بسیاری از روابط اخلاقی آسیب دیده، ترمیم نشوند. همان گونه که کالین مورفی نشان می‌دهد، آشتی سیاسی صرفاً به توقف خشونت یا استقرار نهادهای دموکراتیک محدود نمی‌شود، بلکه مستلزم بازسازی روابط مبتنی بر اعتماد و احیای شرایط همکاری سیاسی میان شهروندان و نهادهای عمومی است؛ امری که در صورت تداوم بی‌اعتمادی، با چالش‌های جدی مواجه خواهد شد (Murphy, 2010: 119-125). در چارچوب مدل پیشنهادی مقاله، تجربه شیلی نشان می‌دهد که اصلاح ساختارها بدون آشتی اخلاقی، به ثبات سیاسی بدون اعتماد مدنی عمیق منجر می‌شود.

۵-۴- بوسنی: فقدان هم‌زمان اخلاق و ساختار

فرایند گذار در بوسنی پس از توافق دیتون^۳ نمونه‌ای از شکست دوگانه است. ساختار سیاسی مبتنی بر تقسیم قومی قدرت، اگرچه خشونت مستقیم را متوقف کرد، اما خود به شکلی از خشونت ساختاری بدل شد (Chandler, 2000: 92-98).

۱- محمود ممدانی (متولد ۲۳ آوریل ۱۹۴۶) انسان‌شناس، او همچنین به‌عنوان رئیس دانشگاه بین‌المللی کامپالا در اوگاندا و استاد افتخاری مرکز مطالعات آفریقا در دانشگاه کیپ تاون فعالیت می‌کند.

2 - Augusto Pinochet

۳- موافقتنامه دیتون Dayton Agreement که گاهی با عنوان پروتکل پاریس یا موافقتنامه دیتون-پاریس یا موافقتنامه چارچوب عمومی صلح در بوسنی و هرزگوین نیز از آن یاد می‌شود، موافقتنامه صلحی بود که در نوامبر ۱۹۹۵ در پایگاه

از سوی دیگر، فقدان فرایند مؤثر آشتی اخلاقی و بازشناسی متقابل رنج‌ها، روابط میان‌گروهی را در وضعیت بی‌اعتمادی مزمن نگه داشت. ریچموند تأکید می‌کند که بوسنی نمونه‌ای از صلح منفی نهادینه شده است (Richmond, 2014: 66–70). این مورد به روشنی نشان می‌دهد که بدون اصلاح ساختاری واقعی و بدون ترمیم اخلاقی، اعتماد مدنی اساساً شکل نمی‌گیرد.

۵-۵- رواندا: عدالت کیفری بدون بازسازی اعتماد افقی

در رواندا، تمرکز اصلی بر عدالت کیفری و محاکمه عاملان نسل‌کشی، چه در دادگاه‌های بین‌المللی و چه در ساز و کارهای گچاچا^۱، قرار داشت. این مسیر، نوعی پاسخگویی نهادی ایجاد کرد (Clark, 2010: 83–87).

با این حال، بسیاری از پژوهش‌ها نشان می‌دهند که تمرکز یک‌جانبه بر عدالت کیفری، بدون بازسازی روابط اجتماعی افقی، به اعتماد اجتماعی عمیق منجر نشده است. لارس والدورف^۲ تصریح می‌کند که ترس، اجبار و سکوت اجتماعی مانع شکل‌گیری اعتماد مدنی واقعی شده‌اند (Waldorf, 2006: 19–23). این تجربه، بار دیگر ضرورت تلفیق اخلاق و ساختار را برجسته می‌سازد.

۵-۶- چه زمانی اعتماد شکست می‌خورد؟

بر مبنای تحلیل نمونه‌ها، اعتماد مدنی در جوامع گذار زمانی شکست می‌خورد که یکی از این شرایط محقق شود، آشتی اخلاقی بدون عدالت ساختاری، مثال: آفریقای جنوبی. اصلاح نهادی بدون ترمیم روابط اخلاقی، مثال: شیلی؛ فقدان هم‌زمان هر دو بعد نهادی و اخلاق، مثال: بوسنی؛ عدالت کیفری بدون بازسازی اجتماعی، مثال: رواندا؛ این الگوها، به طور مستقیم فرضیه مقاله را تأیید می‌کنند.

۵-۷- پیامدهای سیاسی برای جوامع گذار با تأکید بر خاورمیانه

در جوامع خاورمیانه، که گذار سیاسی اغلب با خشونت ساختاری، شکاف‌های هویتی و بی‌اعتمادی نهادی همراه است، مدل اعتماد مدنی اخلاقی-ساختاری دلالت‌هایی دارد از قبیل، سیاست‌های گذار نباید صرفاً

نیروی هوایی رایت-پترسون در نزدیکی دیتون، اوهایو در آمریکا تنظیم شد. این موافقتنامه رسماً در ۱۴ دسامبر ۱۹۹۵ در پاریس امضا شد و با امضای آن جنگ بوسنی پایان یافت.

۱- گچاچا (Gacaca) یک سیستم عدالت سنتی و مشارکتی در رواندا بود که پس از نسل‌کشی سال ۱۹۹۴ برای رسیدگی به حجم عظیم جرائم مرتبط با نسل‌کشی طراحی شد.

امنیت‌محور یا حقوقی باشند؛ بازسازی اعتماد مستلزم هم‌زمانی اصلاح نهادی، پاسخگویی اخلاقی و جبران اجتماعی است و نادیده گرفتن هر یک از این ابعاد، گذار را به چرخه‌ای از بی‌ثباتی باز می‌گرداند. رضاپورقوشچی و مقصودی (۱۳۹۷: ۵۱) با اشاره به نظریه «آنتاگونیسم» در تحلیل گفتمان، نشان می‌دهند که رویکرد ستیزه‌جویانه و تخصم‌آمیز (که در بافت ایران مصداق خشونت ساختاری یافته است) امکان هر گونه مصالحه و سازش سیاسی را به صورت ساختاری مسدود می‌سازد و گذار به الگوی «آگونیسم» (رقابت مشروع) را ضروری می‌نماید.

تحلیل نمونه‌های واقعی نشان می‌دهد که اعتماد مدنی نه محصول نیت اخلاقی صرف است و نه نتیجه مهندسی نهادی محض. تنها از رهگذر تلفیق آشتی اخلاقی و صلح مثبت می‌توان به بازسازی پایدار اعتماد در جوامع گذار دست یافت. این یافته‌ها، مدل پیشنهادی مقاله را از سطح نظری به سطح تحلیلی-کاربردی ارتقا می‌دهند.

نتیجه

این مقاله با تمرکز بر مسئله بازسازی اعتماد مدنی در جوامع گذار، کوشید نشان دهد که اعتماد نه صرفاً پیامد ثبات نهادی است و نه نتیجه آشتی نمادین یا اخلاقی منفصل از ساختارهای قدرت، بلکه پدیده‌ای میان‌سطحی است که در تلاقی روابط اخلاقی و ساز و کارهای ساختاری شکل می‌گیرد. پرسش اصلی مقاله آن بود که چگونه و با چه نسبتی از ابعاد اخلاقی و ساختاری اعتماد مدنی در شرایط گذار برقرار خواهد شد.

تحلیل نظری اندیشه کالین مورفی نشان داد که آشتی اخلاقی بدون بازسازی روابط هنجاری آسیب دیده از طریق پاسخگویی، جبران و پذیرش مسئولیت نهادی فاقد ظرفیت ترمیم اعتماد است. در مقابل، بررسی نظریه صلح مثبت یوهان گالتونگ آشکار ساخت که فقدان اصلاحات ساختاری، استمرار خشونت‌های نهادی و نابرابری‌های سیستماتیک را بازتولید می‌کند و بنیان‌های اعتماد اجتماعی را تضعیف می‌سازد. بررسی تطبیقی تجربه‌های آفریقای جنوبی، شیلی، بوسنی و رواندا نشان داد که هر گونه عدم توازن میان این دو بعد اخلاقی و ساختاری به شکل‌گیری اعتماد ناپایدار، سطحی یا شکست خورده منجر شده است. این یافته تجربی-تحلیلی، فرضیه مقاله را تأیید می‌کند که بازسازی پایدار اعتماد مدنی تنها در چارچوب یک مدل تلفیقی ممکن است.

بر اساس مدل اعتماد مدنی اخلاقی-ساختاری، مقاله سه پیشنهاد اجرایی مشخص ارائه می‌دهد مبنی بر اینکه، هم‌زمان‌سازی سیاست‌های آشتی و اصلاح نهادی برنامه‌های گذار نباید میان عدالت انتقالی،

اصلاحات حقوقی و سیاست‌های آشتی شکاف ایجاد کنند. تأخیر یا تقدم افراطی هر یک، اعتماد را به پدیده‌ای شکننده تبدیل می‌کند. نهادهای ساز مسئولیت اخلاقی در ساختارهای حکمرانی پاسخگویی، جبران و اعتراف نباید صرفاً در قالب کمیسیون‌های موقت باقی بمانند، بلکه باید در نظام حقوقی، آموزشی و اداری نهادهای شوند تا اعتماد افقی و عمودی تقویت گردد. تمرکز بر کاهش خشونت ساختاری به مثابه شرط اعتماد پایدار بدون اصلاح الگوهای نابرابری اقتصادی، تبعیض حقوقی و طرد اجتماعی، هر گونه آشتی اخلاقی در معرض فرسایش قرار خواهد گرفت؛ نکته‌ای که به‌ویژه برای جوامع خاورمیانه اهمیت مضاعف دارد.

نوآوری اصلی این مقاله در سه سطح قابل صورتبندی است، نخست نوآوری مفهومی مقاله مفهوم اعتماد مدنی اخلاقی-ساختاری را به‌عنوان یک چارچوب تحلیلی میان‌رشته‌ای معرفی می‌کند که شکاف موجود میان ادبیات عدالت انتقالی و مطالعات صلح را پر می‌سازد. دوم نوآوری نظری بر خلاف رویکردهای تک‌ساحتی، این پژوهش نشان می‌دهد که نظریه آشتی اخلاقی مورفی و نظریه صلح مثبت گالتونگ نه رقیب، بلکه مکمل یکدیگر هستند و تنها از رهگذر تلفیق آنها می‌توان به تبیین جامع اعتماد در شرایط گذار دست یافت. سوم نوآوری تحلیلی-کاربردی مقاله با آزمون مدل نظری در نمونه‌های واقعی، پلی میان نظریه هنجاری و تحلیل سیاست‌گذاری برقرار می‌کند و چارچوبی قابل تعمیم برای مطالعه گذارهای سیاسی معاصر ارائه می‌دهد.

در مجموع، این پژوهش نشان می‌دهد که اعتماد مدنی نه محصول خوش‌بینی اخلاقی است و نه نتیجه مهندسی نهادی صرف، بلکه برآیند فرایندی پیچیده از ترمیم اخلاقی و تحول ساختاری است. از این رو، هر پروژه گذار سیاسی که این پیوند را نادیده بگیرد، دیر یا زود با بحران مشروعیت و بازتولید خشونت مواجه خواهد شد.

فهرست منابع

منابع فارسی

- بشیریه، حسین (۱۳۹۸). جامعه‌شناسی سیاسی (چاپ ۲۴). تهران: نشر نی.
- توحیدفام، محمد (۱۳۷۸). بررسی علل ناسازگاری نظام سیاسی ایران با توسعه احزاب سیاسی در حزب‌گرایی در ایران. انتشارات همشهری.
- توحیدفام، محمد (۱۳۸۸). تلفیق کنش و ساختار در اندیشه گیدنز، بوردیو و هابرماس و تأثیر آن بر جامعه‌شناسی جدید. نامه پژوهش علوم سیاسی، ۴(۱۵)، ۷۹-۱۰۷.
- توحیدفام، محمد (۱۳۹۷). حکمرانی خوب و نظام تأمین اجتماعی. انتشارات علمی و فرهنگی.

- توحیدفام، محمد (۱۴۰۰). تحلیل سیاست گذاری رسانه‌ای: گذار از نهادگرایی کلاسیک به نهادگرایی جدید. فصلنامه سیاسی، ۵۱ (۱)، ۸۱-۹۷.
- رضاپور قوشچی، محمد، و مقصودی، مجتبی (۱۳۹۷). امکان یا امتناع آشتی در گفت‌وگوهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران. مجله ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۴ (۵۳)، ۴۱-۷۲.
- مقصودی، مجتبی، و رهبر، اهورا (۱۳۹۴). نگاهی انتقادی از درون به اصلاح طلبی در جمهوری اسلامی ایران: درس‌هایی برای آشتی. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۱ (۱)، ۲۱۳-۲۳۸.

منابع غیر فارسی

- Andrieu, K. (2010). Civilizing peacebuilding: Transitional justice, civil society and the liberal paradigm. *Security Dialogue*, 41 (5), 537-558. <https://doi.org/10.1177/0967010610382109>
- Bjarnegård, E., & Melander, E. (2017). Pacific men: How the feminist gap explains hostility. *The Pacific Review*, 30 (4), 478-493. <https://doi.org/10.1080/09512748.2016.1264456>
- Chandler, D. (2000). *Bosnia: Faking democracy after Dayton* (2nd ed.). Pluto Press.
- Clark, P. (2010). *The Gacaca courts, post-genocide justice and reconciliation in Rwanda: Justice without lawyers*. Cambridge University Press.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. Free Press.
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Galtung, J. (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. SAGE Publications.
- Garretón, M. A. (2003). *Incomplete democracy: Political democratization in Chile and Latin America*. University of North Carolina Press.
- Hamber, B., & Gallagher, E. (Eds.). (2015). *Psychosocial perspectives on peacebuilding*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-09937-8>
- Hardin, R. (2002). *Trust and trustworthiness*. Russell Sage Foundation.
- Levi, M. (1998). A state of trust. In V. Braithwaite & M. Levi (Eds.), *Trust and governance* (pp. 77-101). Russell Sage Foundation.
- Murphy, C. (2010). *A moral theory of political reconciliation*. Cambridge University Press.
- Luhmann, N. (1979). *Trust and power*. Wiley.
- Mamdani, M. (2001). *When victims become killers: Colonialism, nativism, and the genocide in Rwanda*. Princeton University Press.
- Murphy, C. K. (2017). *The conceptual foundations of transitional justice*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316092323>
- Nagy, R. (2008). Transitional justice as global project. *Third World Quarterly*, 29 (2), 275-289.
- Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nanetti, R. Y. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Richmond, O. P. (2008). *Peace in international relations*. Routledge.
- Richmond, O. P. (2014). *Failed statebuilding: Intervention, the state, and the dynamics of peace formation*. Yale University Press.

- Rosanvallon, P. (2008). Counter-democracy: Politics in an age of distrust. Cambridge University Press.
- Schaap, A. (2005). Political reconciliation. Routledge.
- Sharp, D. N. (2013). Interrogating the peripheries: The preoccupations of fourth generation transitional justice. Harvard Human Rights Journal, 26, 149–178.
- Truth and Reconciliation Commission of South Africa. (1998). Truth and Reconciliation Commission of South Africa report (Vol. 1). The Commission.
- Verdoolaege, A. (2008). Reconciliation discourse: The case of the Truth and Reconciliation Commission. John Benjamins Publishing.
- Verdeja, E. (2009). Unchopping a tree: Reconciliation in the aftermath of political violence. Temple University Press.
- Waldorf, L. (2006). Mass justice for mass atrocity: Rethinking local justice as transitional justice. Temple Law Review, 79, 1–84.